

APSORBOVANJE RIZIKA KOJI PRATI KRIMINALNO PREDUZETNIŠTVO*

Aleksandra Bulatović*

U velikom delu savremene akademske literature o organizovanom kriminalu polazi se od pretpostavke da organizovani kriminal ne bi mogao longitudinalno delovati bez korupcije. Koristeći razne oblike korupcije organizovani kriminal se infiltrira i integriše na ekonomskom nivou, a svoj profit i moć uvećava u okvirima celokupnog finansijskog i privrednog sistema.

Organizovani kriminal se služi logikom profita i funkcioniše slično multinacionalnoj korporaciji, jer u potrazi sa profitom procenjuje rizik i analizira tržište. Način na koji se korupcija kao metod delovanja organizovanog kriminala dominantno ispoljava jeste potraga za prilikama koje omogućavaju pranje novca kao ključnog segmenta procesa kojim se apsorbuje glavina rizika koji prate kriminalno preduzetništvo. Samo krivično delo pranja novca specifična je kriminalna aktivnost, zato što predstavlja posledicu prethodno izvršenog krivičnog dela, ali i polaznu osnovu za buduće kriminalne aktivnosti. Autorka u tekstu poseban značaj pridaje štetnim posledicama manipulacije ekonomskim interesima putem izvršavanja različitih krivičnih dela u privredi (pranje novca, različiti oblici zloupotrebe službenog položaja, podmićivanje), argumentujući da te štetne posledice, sa stanovišta funkcionalnosti imaju vrednost indikatora prisustva i jačine organizovanog kriminaliteta.

KLJUČNE REČI: organizovani kriminal, korupcija, pranje novca, legalna i nelegalna ekonomija, institucionalno delovanje, normiranje.

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS

* Istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, email: abulatovic@sezampro.com

UVOD

Savremena epoha je donela porast ukupnosti kažnjivih ponašanja i brojnost njenih pojava oblika, a naročito teških kaznenih dela među kojima dominira organizovani kriminalitet. Uz instrumentalizovano nasilje i pranje novca, korupcija predstavlja *modus operandi* delovanja organizovanog kriminala i zajedno s njima definiše ključne karakteristike organizovanog kriminala.¹ Takva realnost je i formalno konstatovana u evropskoj definiciji organizovanog kriminala navođenjem korupcije među opcionalnim kriterijumima.² Organizovani kriminal raspolaže značajnim resursima i sposobnostima da se odupre društvenoj kontroli i u tome koristi sofisticirane metode i tehnike, pa je njegov realan društveni uticaj znatan.

Korupcija se najčešće pojavljuje u odnosu na obavljanje javne službe, koja podrazumeva vršenje delegiranog javnog ovlašćenja, stoga je korisno posmatrati ovaj devijantni fenomen u kontekstu institucija. Kako ističe Đorđe Ignjatović, najveći problem u suprotstavljanju organizovanom kriminalu jeste "razvijen sistem korumpiranja vlasti, zbog kog kriminalci bivaju faktički abolirani od strane sistema.³ Organizovane kriminalne grupe deluju u širokom rasponu kriminalnih aktivnosti (trgovina drogom, trgovina ljudima, prevare, pranje novca, nasilje itd.), a putem korupcije obezbeđuju sebi zaštitu od krivičnopravne represije, infiltriraju se u državne strukture i onda utiču na političke i ekonomske odluke kao i na regularne privredne tokove.

Glavni razlog da organizovani kriminal bude zainteresovan da legalno posluje jeste u tome što ove aktivnosti omogućavaju iskorišćavanje ekonomije obima i povezivanje sa svojim ilegalnim aktivnostima. Potreban je legitiman izvor prihoda da bi se prikrija kriminalna delatnost. Phil Williams ukazuje na to da su kriminalne organizacije usmerene na proizvodnju i maksimizovanje profita u skladu sa opredeljenom kriminalnom strategijom.⁴ Ove strategije se ne razlikuju od strategija korporacija koje zakonito posluju, međutim, robe i usluge koje su predmet tog poslovanja su nelegalni. Takođe, uobičajena poslovna pravila se ne primenjuju u upravljanju rizicima ili njihovom izbegavanju, kontroli ili ublažavanju, kao što je to u pitanju kod ugrožavanja poslovnih interesa od strane konkurencije ili zbog efikasne primene represivnih mera od strane institucija.⁵ Ove specifične "strategije upravljanja rizikom" uključuju upotrebu nasilja i korupcije kako bi se rizici neutralisali. Uspesnost uvođenja kriminalnog profita u legalne tokove ono je što određuje profitabilnost kriminalnog delovanja.⁶

¹ R. J. Bunker, J. P. Sullivan, "Cartel evolution revisited: third phase cartel potentials and alternative futures in Mexico", *Small Wars and Insurgencies*, 21(1)/2010, str. 33.

² U evropskoj definiciji organizovanog kriminala, njegove karakteristike su taksonomski normirane, pa da bi se jedan krivični slučaj mogao smatrati organizovanim kriminalitetom, potrebno je da budu ispunjeni i obavezni kriterijumi i određeni fakultativni kriterijumi u zavisnosti od konkretnog slučaja. Adamoli S. et al., *Organised Crime Around the World*, Heuni, Helsinki, Finland, 1998, str. 9.

³ Đ. Ignjatović, *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2008, str. 157.

⁴ P. Williams, "Strategy for a New World: Combating Terrorism and Transnational Organised Crime", *Strategy in the Contemporary World* (eds. J. Baylis et al.), 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2007, str. 195.

⁵ *Ibid.*, str. 206–207.

⁶ Home Office, *Local to Global: Reducing Risk from Organised Crime*, Home Office, United Kingdom 2011, str. 19.

1. KORUPCIJA KAO PRIMARNI ODNOS ORGANIZOVANOG KRIMINALA SA JAVNIM SEKTOROM

Organizovani kriminal se uz pomoć korupcije infiltrira u različite sektore privrede, a njegove aktivnosti su često podržane, svesno ili na drugi način, od strane brojnih profesionalaca koji imaju pristup informacijama, infrastrukturi i državnim službama, kao i specijalizovana znanja (na primer, advokati, računovođe, bankari, specijalisti informacionih tehnologija) zahvaljujući kojima poznaju institucionalne slabosti.⁷

U različitim oblastima određeni profesionalci imaju ključnu ulogu u pomaganju kriminalnoj organizaciji da neopaženo i efikasno funkcioniše u obe sfere, ilegalnoj i legalnoj, s obzirom da su upućeni u funkcionisanje institucija. Različita krivična dela koja predstavljaju oblike korupcije vrše ljudi iz upravljačkih i poslovnih struktura, koristeći uticaj u društvu koji imaju na osnovu funkcija koje obavljaju. Odgovarajuće formulisanje krivičnih dela i drugih pravnih kvalifikacija u vezi sa fenomenom korupcije počiva na utvrđivanju strukture pojma korupcije, odn. precizno definisanju njena tri osnovna elementa: delovanju (zloupotreba javnog ovlašćenja), predmetu delovanja radi sticanja neke privatne koristi i cilju delovanja.⁸ U savremenom srpskom modelu društvene kontrole dominira krivično-pravni pristup, a u tim okvirima korupcija se, pre svega, prepoznaje kroz razne oblike zloupotrebe (zloupotreba službenog lica, zloupotreba u postupku privatizacije, zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom), davanje i primanje mita, te pranje novca.

Fenomen korupcije se pojavljuje u brojnim oblicima. Vito Tanzi korupciju u opštem smislu dovodi u vezu sa namernim narušavanjem principa nepristrasnosti u donošenju odluka od strane predstavnika vlasti, osim ako norme ne zahtevaju diferencijalni tretman (kao što je to, na primer, u slučaju ljudi s posebnim potrebama).⁹ Adekvatno principijelno postupanje zahteva da, pri donošenju odluka, lični ili bilo koji drugi odnosi učesnika u razmeni nemaju nikakav uticaj. U fenomenološkom smislu, korupcija reflektuje zloupotrebu javnog službenika bilo da je u pitanju njegovo raspolaganje javnom moći ili da se radi o tome da svoj položaj koristi da bi ostvario neku ličnu korist. Kontekst određenja pojave korupcije koji bi bio zasnovan na idealnom tipu, postavlja njeno određenje kao monopol vlasti i diskreciono pravo odlučivanja organa vlasti koje je u korišćenju "oslobođeno" inače principijelno zahtevane odgovornosti. Korupcija se odnosi na ponašanje javnog službenika, i to kako onih koji u političkom procesu postaju izabrani predstavnici vlasti, tako i profesionalaca u javnom sektoru, koje im omogućava da se oni lično ili njima bliske osobe, nečasno i nezakonito bogate zloupotrebom javnog ovlašćenja.¹⁰

Kada je korupcija kriminalizovana, odgovornost za vršenje javne službe, podrazumeva pored političke odgovornosti, i krivičnu odgovornost. Krivična odgovornost za delo korupcije temelji se na:

⁷ J. P. Bjelopera, K. M., Finklea, *Organized Crime: An Evolving Challenge for U.S. Law Enforcement, Congressional Research Service*, Washington D.C., 2012., str. 27.

⁸ A. Fatić, "Korupcija i kriminalna devijacija", *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005, str. 4.

⁹ V. Tanzi, "Corruption and the Economy", *Corruption and Social Development* (eds. A. Birešev, R. Dregić, S. Prodanović), Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Belgrade, 2013, str. 52.

¹⁰ J. Pope, *Antikorupcijski priručnik, suprotstavljanje korupciji kroz sistem društvenog integriteta*, Transparentnost – Srbija, Beograd, 2004, str. 4.

- psihološkoj dimenziji krivice, koja je ključni sastojak svake konceptualizacije krivične odgovornosti, i

- objektivnoj odgovornosti, koja se smatra manje kontroverznom dimenzijom krivične odgovornosti od subjektivne, jer je zasnovana na principu kauzalnosti.¹¹

Za povezivanje organizovanog kriminala i korupcije od presudne važnosti su socijalni, ekonomski i kulturni uslovi, a kriminalne organizacije takođe koriste korupciju i kako bi se infiltrirale u politički sistem direktno.¹² Ovaj *nexus* organizovanog kriminala i korupcije se specifično manifestuje. Na primer, saradnja političara sa kriminalnim grupama u procesu pronevere javnih sredstava, može biti, oportunističko ili *ad hoc* usmeravanje, kao specifičan vid manifestovanja povezanosti sa organizovanim kriminalom, ili "donacijom" od strane kriminalne organizacije motivisana dodela ugovora, proširenje pokroviteljstva, ili izmena zakona. U razvijenim ekonomskim sistemima kao što je sistem Evropske unije, ova veza je identifikovana u legalnoj ekonomiji, uglavnom u okviru javnih nabavki.¹³ Različiti uslovi koji usmeravaju organizovani kriminal ka infiltriranju u sektor javnih nabavki obuhvataju:

- ekonomske uslove, jer su sredstva koja se budžetski opredeljuju za javne nabavke veliki deo lokalnog privrednog prometa, posebno u situacijama kada je privatni sektor nedovoljno razvijen;
- razloge smanjivanja verovatnoće krivičnopravne represije, jer je istraga kriminalnih aktivnosti u okviru javnih ugovora komplikovana i skupa za realizaciju, pa je eventualno otkrivanje i procesuiranje za ova dela neizvesnije u poređenju sa krivičnim delima kao što su trgovina drogom i pranje novca; i
- slabosti i neefikasnosti javne administracije, jer je sektor javnih nabavki oduvek "ranjivo mesto" u javnoj administraciji.¹⁴

Na vezu između organizovanog kriminala i korumpiranih zvaničnika na svim nivoima vlasti upućuje obilje posrednih dokaza. Pravila institucionalnog delovanja utemeljena su na stabilnim zakonskim normama, u relativnom smislu, a njihova primena garantuje ostvarenje svrhe države, u formalnom smislu. Rukovodeći se normama u svom formalnom postupanju, javni službenik ispunjava svoju ulogu prema građaninu koji je istovremeno i njegov klijent i istinski poslodavac, koji ga neposredno plaća putem poreza i kome duguje svoju lojanost. Srđan Korać i Aleksandra Bulatović objašnjavaju da se poverenje članova društva u državu i njene institucije bazira na relativno stabilnom stepenu izvesnosti da će svaki građanin, za svaki zakonom predviđeni korak koji će učiniti u odnosu prema bilo kojoj društvenoj instituciji, ostvariti pravo koje mu zakonski pripada.¹⁵ Odsustvo primerene društvene kontrole, tj. prepoznatljivog i redovnog kontinuiteta na relaciji delikt–kazna u širokoj lepezi mogućih reakcija, od krivičnopravnog

¹¹ O konceptualizaciji krivične odgovornosti detaljnije videti u: A. Đorđević, "Krivična odgovornost države u međunarodnom pravu: za i protiv", *Pravni život*, 12/2002, str. 331–347.

¹² J. Muravska, W. Hughes, M. Pyman, *Organised crime, corruption, and the vulnerability of defence and security forces*, Transparency International UK, 2011, crp. 7.

¹³ C. Mazza, M. Gilardi, "Criminal Infiltration in Legal Economy and Corruption: Well–Established Phenomena in Italy and in Europe", European Consortium for Political Research General Conference 2014, Glasgow, <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=21660&EventID=14>, asp, 14. jyh 2015.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ A. Bulatović, S. Korać, "Razvoj moderne srpske države u kontekstu korupcije", *Korupcija i razvoj moderne srpske države* (urs. A. Bulatović, S. Korać), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2006, str. vii–xxviii.

kažnjavanja do društvenog prezira, imaće za posledicu društvenu dezorganizaciju, tj. nestanak integrativnih činilaca društvene zajednice.

Sušтина javne službe je vršenje javnog ovlašćenja delegiranog od strane države. Očekivanja od javnog službenika su dvojaka: od njega se očekuje stručnost u konkretnom obavljanju svog posla i specifični integritet kao javnog službenika, koji se odnosi na odanost interesima države, pravilima postupanja u državnoj službi, i, s tim u vezi, otpornost na korupciju.¹⁶ Zato je u odnosu sa javnim sektorom korupcija kao štetna devijacija — primarna.

2. STRUKTURNE I DINAMIČKE SINERGIJE KORUPCIJE I ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Svi oblici korupcije imaju dalekosežne posledice po ekonomiju i društvo. U literaturi postoje brojne taksonomije korupcije uspostavljene shodno specifičnim kriterijumima koji opisuju konkretne forme. Jennifer Bussel sugerise da je jedino oportuno formirati tipologiju korupcije s obzirom na njenu konkretnu primenu, jer nijedna klasifikacija korupcije ne može biti korisna u svakom pojedinačnom slučaju.¹⁷

Milenko Popović objašnjava trojaku podelu tipova korupcije na sitnu ("šaltersku"), korupciju srednjeg obima i političku korupciju koja se imenuje još i kao krupna korupcija (u literaturi na engleskom jeziku označava se kao: *grand corruption*) na osnovu kriterijuma koji podrazumevaju određenje ko je davalac, a ko primalac mita, odnosno, sa kojom količinom društvene moći raspolaže učesnik u korupciji, i prema njenim alokativnim efektima — šta je predmet korupcije, odnosno, koja vrsta usluge se traži, promena propisa ili ne, a konkretno: brzina i/ili efikasnost javne usluge, kompetitivna prednost na tržištima ili politički uticaj, tj. politička renta koja podrazumeva prisvajanje tokova dohotka na osnovu koruptivne redistribucije.¹⁸

Pošto sa stanovišta materijalne vrednosti štete i stepena društvene opasnosti, korupcija velikog i korupcija malog obima "predstavljaju "polove" u širokom opsegu pojavnih vidova korupcije", Srđan Korać je mišljenja da ta dva tipa korupcije imaju relativnu saznajnu vrednost zato što je "teško kvantitativno odrediti njihovu društvenu opasnost".¹⁹ Krupna korupcija privlači najveću pažnju javnosti, jer su posledice koje izaziva u vezi sa oblikovanjem javne politike prema ličnom interesu korumpiranog političara, a "šalterska" korupcija je tip korupcije s kojom građani lično imaju najviše iskustva jer se s njom suočavaju u komunikaciji s javnom administracijom kada rešavaju svakodnevne životne probleme. Mehanizam korupcije srednjeg obima deluje u okviru neformalne strukture razmene resursa i primarno se formira u domenu korelacija države i privatnog sektora. Sadržinu korupcije srednjeg nivoa Srđan Korać određuje na osnovu razlikovanja ekstraktivne i redistributivne korupcije, prema pravcu

¹⁶ Korupcija se može javiti i u privatnom i u javnom sektoru, ali im se intenzitet moralnog problematizovanja razlikuje, jer javni službenik raspolaže sredstvima, interesima i uslovima realizovanja aspiracija građana, to jest poreskih obveznika, dok privatni preduzetnik, u najvećem broju slučajeva, raspolaže samo svojim i sredstvima onih koji su mu ih dobrovoljno ustupili ili poverili.

¹⁷ J. Bussel, "Typologies of Corruption: A Pragmatic Approach", *Greed, Corruption, and the Modern State Essays in Political Economy* (eds. S. Rose–Ackerman, P. Lagunes), Edward Elgar Publishing, UK, USA, str. 21.

¹⁸ M. Popović, "Sitna korupcija", *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005, str. 243.

¹⁹ S. Korać, "Korupcija srednjeg obima", *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005, str. 271.

razmene resursa, od društva ka državi i od države ka društvu, vezujući je za redistributivnu korupciju. Korupcija srednjeg obima počiva na neformalnoj strukturi razmene resursa, a uspostavlja se u komunikaciji javne uprave i građana i van privrednog sistema. Društvenu opasnost korupcije srednjeg obima određuje postojanost karaktera neformalne strukture razmene resursa uspostavljene između građana i države, što je ravan u kojoj se ovaj tip korupcije pojavljuje i razvija, te je najzastupljeniji vid korupcije u praksi.²⁰ Takođe, upravo je ovo tip korupcije koji je neophodan za apsorbovanje glavne rizika koji prate kriminalno preduzetništvo jer omogućava izmenu propisa sa manje pažnje u odnosu na nivo političke korupcije, i, shodno, isticanje tržišnih komparativnih prednosti koje su presudne za generisanje trajnih izvora prihoda, kako u legalnoj tako i ilegalnoj ekonomiji. Organizovani kriminal rutinski instrumentalizuje odlučioce na ovom nivou, a uspešnost u takvom delovanju vodi ka onima sa sve većim stepenom diskrecionog odlučivanja, što naposljetku dovodi do fenomena zarobljavanja državne politike i strukture, odnosno, nastanka tzv. "zarobljene države", tj. države koja je politički dezintegrisana, u kojoj je nedostak kontrole vlasti vidljiv u svakom segmentu društvenog života, a korupcija i kriminal bujaju.²¹ Michael Johnston ukazuje da trendove ravnoteže i neravnoteže u društvu, u pogledu političkih i ekonomskih prilika, suštinski odražavaju načini na koje ljudi koriste i razmenjuju bogatstvo i moć, što određuje "klimu" u domenima socijalnih, političkih, ekonomskih i državnih institucija u okviru kojih se to čini.²²

Dihotomna podela na političku i administrativnu korupciju počiva na razlikovanju vrste koristi koja se ostvaruje, s tim što se u složenoj formi ova dva tipa korupcije mešaju, pa je ta hibridna forma osobena po prisustvu oba tipa privatne koristi. Administrativno-politička korupcija kao mešovita forma nameće strateški problem u vidu generalizacije njenih posledica, odnosno, gubi se poverenje u predstavnike institucija, linearno, što je destruktivno za poverenje kao socijalni kapital koji omogućava koheziju u zajednici.²³

Karakteristike administrativne i političke korupcije detaljno opisuje Aleksandar Fatić. Administrativnu korupciju on vidi kao oblik korupcije motivisan sticanjem koristi za pojedinca koji raspoláže javnim ovlašćenjem ili za njemu bliska lica, pri čemu ta korist ne mora biti materijalna i ne mora biti stečena na nezakonit način, striktno govoreći.²⁴ Primeri administrativne korupcije se prepoznaju kao nepotizam, koji podrazumeva zloupotrebu službenog položaja radi ostvarivanja koristi za članove porodice, i kronizam koji je pojam širi od nepotizma i obuhvata situacije u kojima se prednost daje prijateljima i kolegama. Korist stečena za javnog službenika ili neko drugo lice, putem koruptivnog postupanja javnog službenika narušava javni interes kao dominantnu kategoriju u proceni etičnosti postupanja službenika, u principu, ali ona ne mora biti, strogo posmatrano, nezakonita.²⁵ U nedovoljno funkcionalnim političkim sistemima, organizovani kriminal koristi metode administrativnog korumpiranja putem svojevrsnog "moderatora", ličnosti koje nisu eksponirane u javnosti i bez problema se kreću kroz obe sfere, legalnu i ilegalnu. Oni su ili iz redova organizacije ili zastupaju njene interese u operaciji korumpiranja formalnih predstavnika institucija i

²⁰ S. Korać, *op. cit.*, str. 279.

²¹ J. Muravska, W. Hughes, M. Pyman, *op. cit.*, crp. 6.

²² M. Johnston, *Corruption and Reform: One Size Does Not Fit All*, IACSA – International Anti-Corruption Summer Academy, 2012, Austria, str. 4.

²³ C. Mazza, M. Gilardi, 2014, *op. cit.*, str. 4

²⁴ Fatić, 2005, *op. cit.*, str. 6.

²⁵ *Ibidem*.

otkrivanje njihovog identiteta predstavlja "rešavanje glavne nepoznate" u jednačini istrage slučaja administrativne korupcije. Uobičajen vid političke korupcije je klijentelizam koji podrazumeva korumpiranje koje nije izraženo u novcu, tipično se javlja u zemljama u kojima se demokratija sporo razvija, a društvene strukture su razrušene. Klijentelizam je strukturna pretpostavka političke korupcije koja počiva na poverenju između patrona ("sponzora") i klijenta u koruptivnom odnosu.²⁶ Suprotno administrativnoj korupciji, politička korupcija u načelu podrazumeva drastično kršenje zakona i u tom smislu ona je zapravo strukturni vid korupcije. Ukoliko je korist koja se stiče korupcijom pre svega korist za političku stranku ili za neku interesnu grupu sa političkim interesom, reč je o političkoj korupciji. Fatić ističe da se "politička korupcija u parlamentu, u načelu, smatra najkrupnijom i najozbiljnijom formom političke korupcije", a iskustveno se potvrđuje da, u sistemima u kojima je raširena politička korupcija, fenomen korupcije značajnije prisutan i na nižim nivoima javne uprave na kojima postoji formalna ili neformalna moć u okviru javne administracije, i, istovremeno, i konkretna faktička politička moć usled ispoljavanja uticaja na političke odlučioce.²⁷

Politička korupcija je najjača vrsta "oružja" organizovanog kriminala, kako na nacionalnom nivou tako i na nivou lokalne administracije.²⁸ Političkom korupcijom se ne stiče korist za neposredne aktere (predstavnike stranaka), već za stranku, i ta korist je po svojoj prirodi politička.²⁹ Na ovaj način interesne grupe, koje mogu biti same političke stranke, grupe koje imaju bitan uticaj na autentičnu političku stranku ili grupe koje se kriju iza imena i infrastrukture političkih stranaka, vrše uticaj na političke institucije kroz političku stranku ili grupaciju koja je aktivna u političkom procesu donošenja odluka. Potencijal političke korupcije određuje postojanje privilegija koje političari mogu da raspodeljuju uskim grupama, mogućnost finansijski moćnih da zakonskim putem ostvare pogodnosti i dugoročnost ovih formiranih privredno-političkih saveza.

Korupcija i organizovani kriminalitet dele niz zajedničkih osobenosti. Mera otpornosti organizovanog kriminaliteta na intervencije u cilju sprovođenja zakona određuje stepen korumpiranosti u zajednici, dok dinamika pojavnosti koja je zajednička i jednom i drugom fenomenu govore o prilagodljivosti kriminalnih sredina novim uslovima. U okviru delovanja organizovanog kriminaliteta, korupcija je delotvoran način prikupljanja informacija i resursa relevantnih za obrasce kriminalnog delovanja, odnosno, superioran metod delovanja u odnosu na nasilje koje se skopčano sa većim rizikom koji se ispoljava na više ravni.³⁰

Strukturni koren korupcije je sukob interesa. Kada postoji korupcija, postoji i konflikt interesa, jer je on motivaciono polazište za korupciju. Zbog toga je sukob interesa nezaobilazan indikator postojanja korupcije.³¹ Sukob interesa je situacija u kojoj se nalazi javni službenik koji vrši javnu dužnost ako bi javni interes u vršenju te

²⁶ A. Mihajlov Prokopović, T. Vulić, "Klijentelistički odnosi i mediji u tranzicionoj Srbiji", *Teme*, 39 (4)/2015, str. 1567.

²⁷ Fatić, 2005, *op. cit.*, str. 7

²⁸ P. Gounev, T. Bezlov, *The Study to Examine the Links Between Organised Crime and Corruption*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2010, str. 14.

²⁹ A. Mihajlov Prokopović, T. Vulić, *op. cit.*, str. 1563–1582.

³⁰ E. Rowe *et al.*, "Organised crime and public sector corruption: A crime scripts analysis of tactical displacement risks", *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 444/2013, str. 3.

³¹ S. Rao, H. Marquette, *Corruption indicators in Performance Assessment Frameworks for Budget Support*, Anti-Corruption Resource Centre, Norway, 1/2012, str. 12.

dužnosti mogao biti ugrožen ostvarivanjem nekih privatnih interesa koji mogu uticati na njegovu nepristranost u obavljanju javne dužnosti.

Iako sukob interesa ne predstavlja *ipso facto* korupciju, on svakako ima taj potencijal. Sukob interesa postoji ako postoji neprihvatljiva ideja sukoba između interesa javnog službenika kao privatnog građanina (interesa koji ima u privatnom svojstvu) i njegove dužnosti koje ima kao javni službenik, dakle, zvanične dužnosti, u domenu diskrecionog odlučivanja (u principu) i ima ulogu "kreativnog interpretatora normativnih akata".³² Tipičan učinilac krivičnog dela korupcije jeste racionalan akter, koji razmatra verovatnoću i otkrivanja i gonjenja i osude, kao i visinu predviđene kazne, što korespondira sa ultimativnim principima kriminalnog "menadžmenta" koji se određuje kao najprofitabilniji odnos između mogućnosti za generisanje profita i rizika od sprovođenja zakona.³³ To pokazuje da je bezobzornost karakteristika koju imaju i učinioci dela korupcije i dela organizovanog kriminala.

Struktura mreže odnosa jeste karakteristična osobenost kako organizovanog kriminala tako i korupcije. Na mikro nivou, socijalna struktura oblikuje mogućnosti uključivanja u koruptivnu praksu, variranjem potražnje i verovatnoće sankcionisanja kao i mogućnostima koordinacije sa drugima u strukturi.³⁴ To ima za rezultat, na makro nivou, da ukupan iznos korupcije varira u zavisnosti od strukture. Značaj ovih argumenta oportuno je sagledati kroz za društvo važne posledice koje se ispoljavaju kao obim korupcije i strukturalna izloženost aktera korupcije usled koje su neki od njih ranjiviji od drugih, jer je to značajno u kontekstu antikorupcijskog delovanja.

3. PRANJE NOVCA KAO DRUŠTVENA POJAVA

Dinamička sinergija korupcije i organizovanog kriminala se suštinski ispoljava kroz nelegalne finansijske tokove. Nelegalni finansijski tokovi su, kao i koruptivna praksa, netransparentni, ali posredni dokazi upućuju na zaključak da je u pitanju masovna pojava. Quentin Reed i Alessandra Fontana objašnjavaju da se korupcija i pranje novca nalaze se u odnosu simbioze.³⁵ Ispoljavaju se simultano, a prisustvo jednog katalitički deluje na učestalost drugog. Uticaj sinergije korupcije i organizovanog kriminala je snažan, ali se različito ispoljava, jer je on u zemljama u razvoju negativan, dok, paradoksalno, njegov efekat na zemlje razvijene demokratije može biti pozitivan. Pošto su ilegalni finansijski tokovi blisko povezani sa krupnom korupcijom, standardna antikorupcijska praksa je usmerena na sprečavanje pranja novca i identifikovanje onih koje koruptivni mehanizam potencijalno ugrožava kako bi se ometanjem ilegalnih tokova novca, istovremeno suzbijao i organizovani kriminal i korupcija.³⁶

Svrha pragmatičnog delovanja je određena ostvarenjem neke koristi, a da bi se ostvario korisni cilj potrebno je odabrati sredstva koja služe kao instrumenti kojima se obezbeđuje ostvarenje cilja. Pranje novca je neophodan korak u skoro svakoj kriminalnoj aktivnosti koja za rezultat ima profit. Na taj način se prikriva njegovo

³² A. Фагић, 2005, *op. cit.*, str. 32.

³³ Adamoli *et al.*, *op. cit.*, str. 10.

³⁴ R. Ferrali, "Corruption as Organized Crime: A Game-Theoretic Approach", *Princeton University Working paper*, 2015, str. 3, www.princeton.edu/esso/working-papers/WP13-Feralli.pdf, asp, 31. децембар 2015.

³⁵ Q. Reed, A. Fontana, "Corruption and Illicit Financial flows: The Limits and Possibilities of Current Approaches", *U4 Issue 2011, 2/2011*, str. 18.

³⁶ *Ibid.*, str. 7–8.

postojanje, nelegalni izvor ili nezakonito korišćenje. Ovaj proces se koristi kako bi se "prljav" ("vruć") novac oprao tako da deluje "čisto", odnosno sprovodi se legalizacija kapitala stečenog kriminalnom delatnošću, a čine ga finansijske transakcije radi prikrivanja stvarnog porekla novca i drugih formi kapitala na tržištu kojima se omogućava da se taj novac koristi u legalnim tokovima, u okviru proizvodnje, trgovine, platnog prometa i sl.³⁷

Savremene finansijske tokove karakteriše deregulacija finansijskih tržišta, odnosno, smanjenje uloge države u regulisanju tržišta, što omogućava pranje novca na globalnom nivou. Delo pranja novca specifična je kriminalna aktivnost, zato što predstavlja posledicu prethodno izvršenog krivičnog dela, ali i polaznu osnovu za buduće kriminalne aktivnosti.

Kriminalne organizacije sredstva dobijena kriminalnom delatnošću nastoje da investiraju u legalnu ekonomiju, što im omogućava stvaranje legalnog profita, te na taj način legalizuju novac stečen na protivzakonit način. Takođe, kriminalne organizacije nekad nastoje da putem korupcije obezbede političku kontrolu na osnovu direktnog angažovanja u političkim procesima i institucijama kako bi uspostavile i održavale kontrolu nad unosnim ekonomskim sektorima.³⁸ Kako ističe Patrick Keefe, korupcija je *conditio sine qua non* za transnacionalne kriminalne aktivnosti, neophodna da bi se organizovani kriminal razvijao.³⁹

Kako je osnovna svrha pranja novca prikrivanje izvršenja drugih ozbiljnih krivičnih dela, pranje novca je po prirodi stvari deo neke koruptivne sheme organizovanog kriminala. Pošto su ilegalni tokovi novca jasan indikator prisutnosti korupcije u nekom sistemu, metodološki pristup za njeno otkrivanje usmeren je upravo na pranje novca.⁴⁰ Onemogućavanje kriminalnog profitiranja i podsticanja korupcije vrši se praćenjem nezakonitih finansijskih tokova i oduzimanjem otkrivenih sredstava.

Korišćenje naprednih tehnologija i sofisticiranih metoda je obeležje savremene koruptivne prakse, pa se zbog toga za njeno otkrivanje i obezbeđivanje dokaza potrebnih za optuženje i osudu zahteva tehnološki i metodološki adekvatan odgovor.⁴¹ U savremenom dobu se kontinuirano beleži porast broja međunarodnih finansijskih transakcija, pa je za podršku efikasne istrage neophodno omogućiti obradu velike količine podataka.

³⁷ Izraz "pranje novca" jeste savremena paradigma, iako su aktivnosti koje predstavljaju pranje novca prepoznate još u vezi sa načinom na koji je legendarni američki mafijaš Al Capone, početkom XX veka, investirao u industriju zabave na Kubi. William Gilmour ovaj izraz vezuje za aferu Watergate koja predstavlja politički skandal najvišeg ranga jer je nezakonito postupanje uključivalo i najvišeg predstavnika izvršne vlasti u SAD tada aktuelnog predsednika (Richard Nixon). Videti više u: V. S. Gilmour, *Prljavi novac: Razvoj međunarodnih mera za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma* (prevod: V. Mates), Savet Evrope, Beograd, 2004, str. 20.

³⁸ West Sands Advisory LLP, *Europe's Crime-Terror Nexus: Links Between Terrorist and Organised Crime Groups in the European Union*, Directorate General for Internal Policies, Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Parliament, Brussels, 2012, str. 37.

³⁹ P. R. Keefe, "The Geography of Badness: Mapping the Hubs of the Illicit Global Economy", *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, str. 104.

⁴⁰ D. C. Lindholm, C. B. Realuy, "Threat Finance: A Critical Enabler for Illicit Networks", *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, str. 111–112.

⁴¹ Rao S., Marquette H., 2012, *op.cit.*, str. 16.

Razlozi za pranje novca su višestruki. Novac je neophodan za funkcionisanje organizacije koja kriminalno deluje sa ciljem ostvarivanja finansijske dobiti, jer pokriva operativne troškove, obnavljanje zaliha, omogućava kontrolu rizika rada putem korumpiranja profesionalaca u institucijama obezbeđujući njihove usluge neophodne da organizacija izbegne otkrivanje i za nastavak njenog kriminalnog delovanja. Takođe, novac omogućava ličnu egzistenciju kriminalaca koja po pravilu ima obeležja ekstravagantnog životnog stila, što je zahtevno u finansijskom smislu. Da bi se omogućilo zadovoljavanje svih navedenih potreba kriminalne organizacije i njenih pripadnika, odnosno, da bi bilo moguće trošiti novac na ovaj način, on mora da se integriše u legalne finansijske tokove. Kako novac može biti inkriminišući dokaz u procesuiranju učinilaca krivičnih dela, prikrivanje i skrivanje imovine obezbeđuju da se to ne desi. Latentna opasnost od konfiskacije imovine proistekle iz kriminala postavlja kao imperativ njenu zaštitu kako od sumnji u njen karakter tako i od oduzimanja, pa je i zbog toga potrebno ili prikriti postojanje novca ili, alternativno, učiniti da on izgleda kao da je stečen na zakonit način.

Posledice pranja novca su brojne. Jose Miguel Insulza navodi da se pranjem novca pospešuju buduće kriminalne aktivnosti, jer su pribavljena sredstva od kriminala dostupna da se ulože u strukturu kriminalne organizacije i finansiranje novih kriminalnih aktivnosti.⁴² Dolazi do distorzije tržišta roba i usluga na način koji privredi nanosi štetu, jer šeme pranja novca nisu osmišljene kako bi zaista generisale profit, već da sakriju izvor prljavog novca što može nerealno izmeniti cene robe i usluga, generisati neobjašnjivu konkurenciju i izazvati pojavu "mehurića od sapunice" u finansijskom sistemu koji će učesnike u tom sistemu finansijski oštetiti, a to, opet, depresira štednju u okviru finansijskog sistema. Kada prljav novac preplavi finansijski sistem, to snižava kamatne stope na depozite i realnu štednju smanjivanjem prinosa po osnovu nje, čime se destimuliše buduća štednja. Umanjivanje konkurentnosti usled depresijacije valute takođe je jedna od posledica pranja novca. Ova zakonomernost se prepoznaje u situacijama kad je na neobjašnjiv način došlo do naglog razvoja određenog poslovanja.

Pranje novca podstiče korupciju jer kriminalno bogatstvo koje je stavljeno u funkciju lične zaštite kriminalaca i njihovih interesa u vezi sa kriminalnim delovanjem, uz pomoć korumpiranja političke i administrativne elite daje veliku moć. Kako objašnjava Boris Begović, "posledice korupcije na javne finasije su brojne (...), a verovatno najznačajnija posledica je promena strukture javne potrošnje u korist onih neefikasnih projekata čijom se realizacijom može ostvariti korupcija, a na štetu efikasnih i potrebnih projekata".⁴³ Na ovome počiva značaj normiranja i utvrđivanja odgovarajućih mehanizama za borbu protiv korupcije, jer se na taj način daje doprinos borbi protiv organizovanog kriminala.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Kauzalitet kriminala uopšte, pa i organizovanog kriminala, upućuje na zaključak da je reč uglavnom o socijalnim procesima koji dovode do krivičnih fenomena i do krivičnih posledica. Motivi za uspostavljanje koruptivnih odnosa nalaze se u proširivanju domašaja delovanja i smanjivanju rizika "poslovanja" koji garantuje imunitet od progona kroz utvrđen mehanizam korupcije. Odnos između organizovanog

⁴² J. M. Insulza, *The Economics of Drug Trafficking*, Organization of American States, 25 (4)/2012, str. 31.

⁴³ B. Begović, *Ekonomska analiza korupcije*, Centar za liberalno demokratske studije, Beograd, 2007, str. 346.

kriminala i države funkcioniše na osnovu principa obrnute srazmere, jer rast jednog znači pad drugog, što u kontekstu konsolidacije institucija znači da se jačanjem demokratije suzbija korupcija i, istovremeno, sprečava rast organizovanog kriminala. Oba fenomena oblikuje neadekvatna društvena kontrola koja se primarno reflektuje u nefunkcionalnim institucionalnim kontrolnim mehanizmima. Manipulacija strukture društvene moći inherentno je podložna kriminogenom uticaju, pogotovo kada je reč o slabim državama i o organizovanom kriminalu, pa uvidi u metodologiju kojom organizovani kriminal pristupa delovima javnog sektora kako bi putem koruptivne prakse taj uticaj obezbedio, upravo neposredno određuju efikasnost u suzbijanju ovih destruktivnih fenomena.

Povezivanje različitih perspektiva omogućava celovito sagledavanje posledica izvršenja krivičnih dela. Krivično delo pranja novca, na nivou izvršenja, povećava opasnost od teških krivičnih dela, kao što su trgovina drogom, reketiranje i krijumčarenje, jer omogućava vršenje ovih dela i obezbeđuje sredstava za reinvestiranje u kriminalne aktivnosti. Iz ekonomske perspektive, pranje novca predstavlja pretnju jer utiče na smanjenje poreskih prihoda i podstiče formiranje značajne ilegalne ekonomije koja guši legalnu i destabilizuje finansijski sektor i institucije.⁴⁴ A na nivou razmatranja uticaja na demokratske društvene odnose, pranje novca ugrožava demokratske institucije i šteti dobrom upravljanju kao krovnom konceptu garancije ljudskih i građanskih prava tako što na različite načine podstiče korupciju u javnom sektoru (putem podmićivanja, nezakonitih donacija, zloupotrebe administrativnih nakanada i taksi itd.).

Širenje sfere kriminalnog uticaja uz pomoć korupcije praćeno je štetnim posledicama manipulacije ekonomskim interesima putem izvršavanja krivičnog dela pranja novca, zbog toga se štetne posledice, sa stanovišta funkcionalnosti, mogu sagledavati kao indikatori prisustva i jačine organizovanog kriminaliteta. Upravo zbog posledica koje pranje novca izaziva, glavni izazov integrisanja kriminalne imovine u nacionalne ekonomije postavlja onaj element koji novac čini prljavim, jer to nije njegovo kriminalno poreklo, već upotreba ili nameravana upotreba.⁴⁵ Takođe, prikriivanje nezakonitog delovanja koje omogućava korupcija, utiče na formiranje tzv. "tamne brojke kriminala" koja je tipična i za krivična dela korupcije i za dela organizovanog kriminala.

LITERATURA

1. Adamoli S. *et al.*, *Organised Crime Around the World*, Heuni, Helsinki, Finland, 1998.
2. Begović, B. *Ekonomska analiza korupcije*, Centar za liberalno demokratske studije, Beograd, 2007.
3. Bjelopera J. P., Finklea K. M., *Organized Crime: An Evolving Challenge for U.S. Law Enforcement*, Congressional Research Service, Washington D.C., 2012.

⁴⁴ World Bank, *Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism: A Comprehensive Training Guide*, The International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank, Washington DC, 2009, str. 3–70.

⁴⁵ V. S. Gilmore, *op. cit.*, str. 117.

4. Bulatović, A. Korać, S. "Razvoj moderne srpske države u kontekstu korupcije", *Korupcija i razvoj moderne srpske države* (urs. A. Bulatović, S. Korać), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2006.
5. Bunker, R. J., Sullivan, J. P., "Cartel evolution revisited: third phase cartel potentials and alternative futures in Mexico", *Small Wars and Insurgencies*, 21(1)/2010, str. 30–54.
6. Bussel, J. "Typologies of Corruption: A Pragmatic Approach", *Greed, Corruption, and the Modern State Essays in Political Economy* (eds. S. Rose–Ackerman, P. Lagunes), Edward Elgar Publishing, UK, USA.
7. Đorđević A., "Krivična odgovornost države u međunarodnom pravu: za i protiv", *Pravni život*, 12/2002, str. 331–347.
8. Fatić, A. "Korupcija i kriminalna devijacija", *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005, str. 3–43.
9. Ferrali, R., "Corruption as Organized Crime: A Game–Theoretic Approach", *Princeton University Working paper*, 2015, www.princeton.edu/esso/working-papers/WP13-Feralli.pdf, asp, 31. децембар 2015.
10. Gilmore, V. S. *Prljavi novac: Razvoj međunarodnih mera za borbu protiv pranja novca i finansiranja terorizma* (prevod: V. Mates), Savet Evrope, Beograd, 2004.
11. Gounev P., Bezlov, T. *The Study to Examine the Links Between Organised Crime and Corruption*, Center for the Study of Democracy, Sofia, 2010.
12. Home Office, *Local to Global: Reducing Risk from Organised Crime*, Home Office, United Kingdom 2011.
13. Ignjatović, Đ., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2008.
14. Insultza J. M., *The Economics of Drug Trafficking*, Organization of American States, 25 (4)/2012.
15. Johnston, M. *Corruption and Reform: One Size Does Not Fit All*, IACSA – International Anti–Corruption Summer Academy, 2012, Austria.
16. Keefe, P. R. "The Geography of Badness: Mapping the Hubs of the Illicit Global Economy", *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, str. 97–107.
17. Korać, S. "Korupcija srednjeg obima", *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005, str. 269–284.
18. Lindholm, D. C. Realuy, C. B. "Threat Finance: A Critical Enabler for Illicit Networks", *Convergence: Illicit Networks and National Security in the Age of Globalization* (eds. M. Miklaucic, J. Brewer), Center for Complex Operations, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, Washington, D.C., 2013, str. 111–130.
19. Mazza, C. Gilardi, M. "Criminal Infiltration in Legal Economy and Corruption: Well–Established Phenomena in Italy and in Europe", European Consortium for Political Research General Conference 2014, Glasgow,

- <https://ecpr.eu/Events/PaperDetails.aspx?PaperID=21660&EventID=14,asp>, 14. jyh 2015.
20. Mihajlov Prokopović, A. Vulić, T. "Klijentelistički odnosi i mediji u tranzicionoj Srbiji", *Teme*, 39 (4)/2015, str. 1563–1582.
 21. Muravska, J. Hughes, W. Pyman, M. *Organised crime, corruption, and the vulnerability of defence and security forces*, Transparency International UK, 2011.
 22. Popović, M. "Sitna korupcija", *Korupcija* (urs. D. Radovanović, A. Bulatović), Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2005, str. 243–268.
 23. Pope, J. *Antikorupcijski priručnik, suprotstavljanje korupciji kroz sistem društvenog integriteta*, Transparentnost – Srbija, Beograd, 2004.
 24. Rao S., Marquette H., *Corruption indicators in Performance Assessment Frameworks for Budget Support*, Anti-Corruption Resource Centre, Norway, 1/2012.
 25. Reed, Q. Fontana, A. "Corruption and Illicit Financial flows: The Limits and Possibilities of Current Approaches", *U4 Issue 2011*, 2/2011.
 26. Rowe E. *et al.*, "Organised crime and public sector corruption: A crime scripts analysis of tactical displacement risks", *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, 444/2013.
 27. Tanzi, V. "Corruption and the Economy", *Corruption and Social Development* (eds. A. Birešev, R. Dregić, S. Prodanović), Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Belgrade, 2013, str. 33–59.
 28. West Sands Advisory LLP, *Europe's Crime-Terror Nexus: Links Between Terrorist and Organised Crime Groups in the European Union*, Directorate General for Internal Policies, Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Civil Liberties, Justice and Home Affairs, European Parliament, Brussels, 2012.
 29. Williams, P. "Strategy for a New World: Combating Terrorism and Transnational Organised Crime", *Strategy in the Contemporary World* (eds. J. Baylis *et al.*), 4th edition, Oxford University Press, Oxford, 2007.
 30. World Bank, *Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism: A Comprehensive Training Guide*, The International Bank for Reconstruction and Development and The World Bank, Washington DC, 2009.

ABSORBING RISK RELATED TO CRIMINAL ENTREPRENEURSHIP

The majority of contemporary authors evaluates organized crime as longitudinally dependant from corruption. Using various forms of corruption, organized crime infiltrates and integrates in legal economy, and increases its profits and influence within overall framework of financial and economic systems.

Organized crime is embedded in logic of profit and, like a multinational corporation, in search for profit, assesses the risks and analyzes the market. Money laundering is a specific criminal activity, essential to any criminal activity resulting with profits and by its nature, a part of a corruption scheme. Money laundering facilitated by corruption is substantial part of organized crime activities, as it absorbs risks involved with criminal entrepreneurship. The harmful consequences of manipulating economic interests via criminal activities such as corruption and money laundering are presented in this article to support the conclusion that these consequences, functionally, have the value of indicators that point towards presence and intensity of organized crime.

KEY WORDS: Organized crime, Corruption, Money landering, Legal and illegal economy, Institutional agency, Norms.